

**AHISKALI BEYZADE MUSTAFA EFENDİ'NİN MALÛM VE MECHÛL
RİSALESİ**

Risalat of Malum and Majhul of Ahıskalı Mustafa Efendi

Dr. Nurullah YILMAZ*

ÖZET

Bu çalışmada, 18. yy. Osmanlı âlimlerinden Beyzâde Mustafa Efendi'nin hayatı, ilmî ve edebî kişiliği, eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *Malûm ve Mechûl Risâlesi*'ne dair metin ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahıskalı Mustafa Efendi, Beyzâde, Malûm ve Mechûl, Risâle.

ABSTRACT

In this article, after being given information shortly about Beyzade Mustafa Efendi's biography and scientific and literary personality and his works, it has been brought to light the text about his Arabic treatise of active and passive.

Key Words: Ahıskalı Beyzâde Mustafa Efendi, Active and Passive, Treatise.

Hayatı

18. yüzyılda Osmanlılar döneminde İstanbul'da yetişen bir âlim, edip ve aynı zamanda mutasavvıf olan Mustafa Efendi, babası bugünkü Artvin ilinin Şavşat ilçesinde sancak beyliği hizmetinde bulunduğu sırada Ahıska'da doğdu. Doğum tarihi belli değildir.

Beyzâde Mustafa Efendi ilk tahsilini Erzincanlı Şeyh Ömer Efendi'de yaparak ondan icazet aldıktan sonra tahsiline İstanbul'da devam etti. Fatih'te Sahn-ı Semân medreselerinde okudu. Tahsilini tamamlamasını müteâkip oturduğu semtteki bu medresede müderrisliğe başladı. Bir müddet sonra Fatih Camii Medresesi'ne müderris tayin edildi. 18 yıl bu görevi yaptıktan sonra tasavvuf yolunda ilerlemek için üç yıl boyunca Nakşibendî tarikatının önde gelenlerinden Hâfız Muhammed Efendi'nin sohbetlerine devam edip kemâlê ulaştı. Hâfız Muhammed Efendi'nin emri üzerine Sultan IV. Mustafa'nın

* Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl. Öğretim Üyesi.

düzenlediği bir sefere katılarak büyük yararlıklar gösterdi. Sefer dönüşünde Murad Molla'nın Fatih'te yaptırmış olduğu tekkesine 1771 tarihinde şeyh tayin edildi. 1785 yılına kadar bu vazifesinde kalan Beyzâde Mustafa Efendi, ilim talep edenlere ve hak âşıklarına ders vererek irşatta bulundu. İlki 1781, ikincisi 1785 yıllarında olmak üzere iki defa hacca gitti.

İlk hac ziyareti için yola çıktığında Hicaz'a gitmeden önce 1780 senesinde Mısır'a uğrayarak Kahire'de Şeyh Ebu'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed el-Vâsıtî ez- Zebîdî ile görüşüp ondan icazet aldı ve ez-Zebîdî ona, *Ebü'l-İşrâk* künyesini verdi. Ayrıca Zebîdî'nin *Şerhu İhyâi Ulûm* adlı eserini mütâlaa etti ve kutsal yerleri (Mekke-Medîne) ziyarete hazırlandığı sırada söz konusu esere toplam 15 beyitlik bir *Takrîz*, ayrıca söz konusu şahsın *Şerhu'l-Kâmûs* adlı eserine de dokuz beyitlik bir *Takrîz* yazdı. Nitekim ayrıldıktan sonra da yazışmaları devam etti.

Son haccında Cidde yakınlarında Kümeyt denen yerde yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak vefat etti. Yerine Şeyh Abdülhalîm Efendi'yi vekil bırakmıştı.

İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Son derece halîm, selîm ve ârif bir zât olan Beyzâde Mustafa Efendi, zamanın tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde derin bilgiye sahip olduğu gibi, onun edebiyata dâir ilgi ve alakasının sürekli üst seviyede olduğu görülmektedir. Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi kullanmış ve bu dillerde birçok şiir ve eser yazmıştır. Beyzâde Mustafa Efendi, aralarında Abdülhalîm Efendi, Yanyalı Yûsuf Efendi, Kadızâde diye bilinen Ahıskalı Han Mahmûd Efendi, Geredeli Halil Efendi ve Bolulu Mustafa Efendi gibi meşhûr sîmâların da bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirmiştir.

Eserleri

Beyzâde Mustafa Efendi, İstanbul'da Çarşamba pazarı semtinde bulunan eski Kazasker Murad Molla Efendi'nin kurmuş olduğu Tekke'nin şeyhi iken irşâd vazifesini tamamlayıp hacca niyet ettiğiinde, yolculuk esnasında onun nâdide Türkçe ve Arapça eserleri, zamanla kaybolmayıp birtakım ilim erbâbı insaflı kişilerin ilgi ve mütâlaasına sunulması temennisiyle, dönemin Murâd Molla Tekkesi şeyhi es-Seyyid el-Hâcc Muhammed Murâd Efendi, merhûmun iki adet mecmûasından ve bazı bulduğu yerlerden toplayıp Dârü't-Tıbbâ'a'da

bastırdığı eserlerini, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de¹ bulunan kütüphanelere vakfetmiştir.

Beyzâde'nin eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür

A-Terceme-i Ahvâl : Dört sayfalık Osmanlıca manzûm kasidede Beyzâde Mustafa Efendi'nin hayat hikâyesinden bahsedilmektedir.

B-Mensûr Mevlid-i Nebevîsi: Arapça mensûr şeklinde yazmış olduğu bir eserdir.

C-Menâsikü'l-Hacc: (17-43) Osmanlıca yazılmış bir nevi Hac rehberi.

D- Nazmü'n-nâsihîn: 148 beyitlik Arapça manzûm olarak yazdığı risâlesidir.

Beyzâde'nin yukarıda zikredilen eserleri dışında yazmış olduğu diğer risâleleri ise şunlardır:

- 1- *Silsile-i Nakşibendiyye* : 109 beyitlik Arapça manzûm risâle.
- 2- *Kasîde-i Dürriyye*'ye yazılmış Arapça *Mukaddime* .
- 3- *Kasîde-i Dürriyye*'ye yazılmış 102 beyitlik bir başka Arapça *Kaside* .
- 4- *Kasîde-i Latîfe* : 36 beyitlik Arapça kaside.
- 5- *Kasîde-i Müressele*: Arapça yedi beyitlik bir kaside.
- 6- Medine-i Münevvere'de komşularından birine yazmış olduğu yedi beyitlik *Kaside*: Arapça .
- 7-Hacı kardeşlerinden birine yazdığı uyarı mahiyetinde yedi beyitlik *Kaside* : Arapça..
- 8-Hâcegân-ı kirâmı senâ buyurdıkları 20 beyitlik *Kasîde*: Arapça .
- 9-*Kasîde-i Berâ-yı Hz. Mevlânâ*: 13 beyitlik kaside: Arapça .
- 10- *Kasîde-i Berâ-yı Abdülkâdir Geylânî* : 11 beyitlik Arapça *Kaside*
- 11- Ravza-i Mutahhara'da inşâ olunan *Medhiye-i Resûl-i Kibriyâ* : 12 beyitlik Kaside: Arapça .
- 12- *Ebyât-ı nüshâmîz*: dokuz beyitlik nasihat içerikli kaside: Arapça.
- 13-*Kasîdetün fî Medhi Ehli Beyt ve'l-Ashâb*: 58 beyitlik *Kaside*: Arapça .
- 14- *Kasîde-i Berâ-yı Nasîhat-ı Ba'z-ı Ahbâb*: 28 beyitlik Kaside: Arapça.
- 15- Şeyh Hâfız Muhammed el-Hisârî'nin irtihaline tarih düşürme mahiyetindeki 39 beyitlik Arapça *Kaside*.
- 16- *Takrîzu Şerhi'l-Kâmûs*: Mevlânâ Seyyid Murtazâ'nın *Şerhu'l-Kâmûs* adlı eserine yazdığı dokuz beyitlik *Takrîz*: Arapça .

¹ Eskiden İstanbul, Edirne ve Bursa hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. M.Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (I-III), MEB Yay., İstanbul, 1993, c.I, s. 233.

17- *Takrîzu Şerhi İhyâi Ulûm*: Şeyh Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed el-Vâsîtî ez-Zebîdî'nin *Şerhu İhyâi Ulûm* adlı eserine yazdığı toplam 15 beyitlik *Takrîz*: Arapça .

18- Murtazâ Efendi'nin *Kasîde-i Sâbika*'ya yazdığı *Takrîz*:24 beyitlik Kaside: Arapça .

19-Beyzâde Efendi'nin Yûsufzâde'ye verdiği *İcâzet*: Tamamı Arapça secili mensûr bir eser olup metin arasında 42 beyitlik bir manzûme de yer almaktadır.

20-Murâd Molla Efendi Tekkesi Şeyhi Abdülhalîm Efendi'ye verdiği *İzinnâme* : Arapça .

21- Halîl Efendi'ye verdiği *İcâzetnâme* : Arapça .

22- Rizeli Ali Efendi'ye verilen *İcâzetnâme* : Arapça .

23- Murtazâ Efendi'nin Beyzâde'ye yazdığı *Mektûb* .

24-Beyzâde'nin Murtazâ Efendi'ye yazdığı Arapça cevâbî *Mektûb* .

25-Geyve Müftüsü'ne yazdığı *Mektûb* : Arapça .

26-Kastamonu Müftüsü'ne yazdığı *Mektûb* : Arapça .

27-Hâfîz Efendi'nin Beyzâde'ye yazdığı *Tezkire* : Arapça .

28-Beyzâde'nin söz konusu *Tezkire*'ye yazdığı *Cevâb*: Arapça .

29-*Risâle-i Sülûk*: Arapça .

30-*Lügaz* : Arapça .

31-Çorumlu Ebû Bekir Efendi'nin *Risâle-i Manzûme* 'lerine yazmış olduğu 16 beyitlik *Takrîz*: Arapça .

32- Cevâb-ı *Mektûb* : Arapça .

33-*Medhiye-i Abdülkâdir-i Geylânî* : Altı beyitlik Kaside: Arapça .

34- Beyzâde'den rivayet edilen kısa *Salât-ı Şerîfe*² : Arapça .

² Ahîskalı Beyzâde Mustafa Efendi, hayatı, ilmî ve edebî kişiliği ve eserleri için bkz. *Âsâr-ı Şeyh Seyyid Mustafa (Menâsikü'l-Hacc)*, Dârü't-Tibâ'ati'l-Âmire, İstanbul, 1848; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1914, I, 46-47; *Hicâz ve Yemen Evliyalari-2*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.77-78; *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, tsz., II, 54-55; *Âsâr-ı Şeyh Seyyid Mustafa Efendi*, İstanbul, tsz.

Risâletü'l-Ma'lûm ve'l-Mechûl:**رِسَالَةُ الْمَعْلُومِ وَالْمَجْهُولِ**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ ، وَصَلَوَاتُهُ مَعَ تَسْلِيمَاتِهِ الْفَاخِرَةِ، عَلَى مَنْ هُوَ يَنْبُوعُ الْعُلُومِ الزَّاهِرَةِ، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ الَّذِينَ وَجَّهَهُمْ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاطِرَةٌ وَ (بَعْدُ) فَيَقُولُ أَفْقَرُ الْوَرَى خَادِمُ نِعَالِ الْفُقَرَاءِ فِي تَكْيَةِ مُرَادٍ مُلًّا السَّيِّدِ مُصْطَفَى ابْنِ السَّيِّدِ عَلِيِّ الْأَخْسَنِيَّ مَوْلِدًا وَالْقُسْطَنْطِينِيَّ مَوْطِنًا وَ النَّقْشَبَنْدِيَّ طَرِيقَةً وَ مَشْرَبًا وَ الْمَائِرِيدِيَّ الْحَنْفِيَّ اعْتِقَادًا وَ مَذْهَبًا الْعَرِيفِ بَيْنَ أَثْرَابِهِ بِبِكَرَادِهِ زَادَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ خَيْرِ الزَّادِ ، زَادَهُ وَ أَوْصَلَهُ إِلَى كُلِّ خَيْرٍ أَرَادَهُ. إِعْلَمُ أَنَّهُ اشْتَهَرَ بَيْنَ أَكْثَرِ الطَّلَبَةِ الْمُتَعَلِّمِينَ وَ بَعْضِ الْأَسَاتِذَةِ الْمُعَلِّمِينَ أَنَّ نُصْرَ بِضَمِّ أَوَّلِهِ وَ كَسْرَ ثَانِيهِ مَجْهُولٌ نُصْرَ بِفَتْحِهِمَا فَقَطْ، وَ نُصْرًا بِالْفَتْحِ وَ الْكَسْرِ أَيْضًا مَجْهُولٌ نُصْرًا إِلَى آخِرِ أَمْثَلَةِ الْمَعْلُومِ وَ الْمَجْهُولِ. وَ كَذَلِكَ يَقُولُونَ فِي يُنْصَرُ مَثَلًا بِضَمِّ أَوَّلِهِ وَ فَتْحِ ثَانِيهِ أَنَّهُ مَجْهُولٌ يُنْصَرُ بِالْفَتْحِ وَ الضَّمِّ فَقَطْ إِلَى آخِرِهِ. وَ الْحَاصِلُ أَنَّهُمْ يَعْتَقِدُونَ أَنَّ صَيْغَ الْعَيْبَةِ السَّتِّ فِي الْمَجْهُولِ مَعْلُومَاتُهَا صَيْغُ الْعَيْبَةِ السَّتِّ فَقَطْ. وَ كَذَلِكَ فِي صَيْغِ الْخِطَابِ وَ صَيْغَتِي التَّكْلِمْ. وَ كَذَلِكَ إِعْتِقَادُهُمْ فِي فُرُوعِ الْمُضَارِعِ مِنَ الْأَمْرِ وَ النَّهْيِ، وَ هَذَا فَرِيَةٌ بِلا مَرِيَّةٍ نَشَأَتْ مِنْ عَدَمِ تَأَمُّلِ حَقِيقَةِ الْمَعْلُومِ وَالْمَجْهُولِ، وَ مِنْ تَرْتِيبِ صَاحِبِ الْأَمْثَلَةِ

³فَيَدْنًا بِالتَّامِ لِأَنَّ النَّاقِصَ لَا يُقَالُ لِمَرْفُوعِهِ فَاعِلٌ عِنْدَ الْمَجْهُولِ فَلَوْ لَمْ يُقَيَّدْ لَمْ يَكُنِ التَّعْرِيفُ جَامِعاً
وَلَمْ يَأْتِ بِتَّعْرِيفٍ يَشْتَمِلُ النَّاقِصَ أَيْضاً حَتَّى لَا يَحْتَاجُ إِلَى التَّقْيِيدِ لِأَنَّهُ لَا مَجْهُولَ لَهُ فَلَيْسَ مِمَّا نَحْنُ
فِيهِ.

⁴أَيُّ مَاضِيًا أَوْ غَيْرَهُ وَ ثَلَاثِيًّا أَوْ غَيْرَهُ وَ مُتَعَدِّيًا أَوْ غَيْرَهُ .

⁵ قَوْلُهُ فَإِنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الْمُضَارِعِ الْمَجْهُولِ فَكَمَا لَا يَجِيئُ الْمَجْهُولُ مِنَ اللَّازِمِ إِلَّا بِوَاسِطَةِ حَرْفِ
الْجَرِّ كَذَلِكَ لَا يَجِيئُ مَا يُشْتَقُّ مِنْهُ إِلَّا بِهَا.

-
- ⁶قوله تارة غائبا لم يذكر الغائبة إكتفاء بالأصل عن الفرع.
- ⁷قوله تارة مخاطبا كذلك أى واحداً كان أو مثني أو مجموعاً ولم تذكر المخاطبة إكتفاء بالأصل عن الفرع.
- ⁸أى في تثنيته وجمعه.
- ⁹أى مثني أو مجموعاً.
- ¹⁰قوله و التاء في المفرد المخاطب الخ أى التاء المفتوحة في الأول و المكسورة في الثاني و المضمومة في الثالث .

¹¹قَوْلُهُ كَذَلِكَ أَيُّ اسْتِثَارًا وَاجِبًا.
¹²قَوْلُهُ أَوْ كَانَ أَيُّ كَانَ حَقِيقِيًّا.
¹³أَيُّ وَ لَوْ كَانَ آدَمِيًّا.

¹⁴قَوْلُهُ وَ كَذَا الْحَالُ أَيَّ يَرْجِعُ الْأَلْفُ فِي الْمُتَنَّى الْمَذَكَّرِ وَ الْمُؤَنَّثِ الْعَائِيَيْنِ وَ الْوَأُو وَ التُّونُ فِي الْجَمْعَيْنِ
الغَائِيَيْنِ إِلَى غَيْرِ مَا يَرْجِعُ عَلَيْهِ ضَمِيرُ الْمَفْعُولِ.
¹⁵قَوْلُهُ وَ نَحْوُ يَنْصَرُهُمَا زَيْدٌ مَعْطُوفٌ عَلَى قَوْلِهِ نَحْوُ نَصَرَهُمَا زَيْدٌ وَ مَا بَيْنَهُمَا اعْتِرَاضٌ.

¹⁶قَوْلُهُ وَفِيهِ هِيَ فِي الْجَمْعِ الْمَذَكَّرِ الْمَكْسَرِ الْعَاقِلِ.
¹⁷قَوْلُهُ وَيَجِبُ تَأْنِيثُ الْفِعْلِ لِمَا عَرَفْتَ مِنْ وُجُوبِ تَأْنِيثِ الْعَامِلِ إِذَا أُسْنِدَ إِلَى ضَمِيرِ الْمُؤَنَّثِ غَيْرِ
الْجَمْعِ الْمَذَكَّرِ الْمَكْسَرِ الْعَاقِلِ.

¹⁸قَوْلُهُ لِعَدَمِ جَوَازِ الخ هذه العِلَّةُ إِنَّمَا تَظْهَرُ إِذَا تَطَابَقَ ضَمِيرُ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ فِي الْإِفْرَادِ وَالتَّشْبِيهِ وَ الْجَمْعِ وَ التَّأْنِيثِ وَ التَّدْكِيرِ وَ أَمَّا إِذَا تَخَالَفَا فَوَجْهُ عَدَمِ اللُّحُوقِ مُحْتَاجٌ إِلَى تَأْمُلٍ مَا فَتَأْمَلُ .
¹⁹مِنْ صَيَغِ الْعَيْبَةِ وَ التَّكْلُمِ .

²⁰وَ هُوَ الْبَاءُ .

²¹أَيُّ يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ .

²²أَيُّ يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ .

²³مِنْ عَدَمِ جَوَازِ كَوْنِ الْفَاعِلِ وَ الْمَفْعُولِ ضَمِيرَيْنِ مُتَّصِلَيْنِ مُتَّحِدَيِ الْمَعْنَى تَذَكُّرُ مَا ذُكِرَ فِي الْحَاشِيَّةِ السَّابِقَةِ فِي قَوْلِهِ لِعَدَمِ جَوَازِهِ إِلَى آخِرِهِ .

²⁴بِقَوْلِنَا وَ الْأَلْفُ فِي الثَّانِي يَرْجِعُ إِلَى آخِرِهِ فَارْجِعْ إِلَيْهِ .

²⁵قَوْلُهُ تَأْتِيَانِ كَمَا صَرَّحَ بِهِ الرَّضِي فِي شَرْحِ الْكَافِيَةِ قَوْلُهُ الْكَلَامُ مَا تَضَمَّنَ إِلَى آخِرِهِ وَ كَذَا مَا صَرَّحَ بِهِ السَّعْدُ التَّفْتَازَانِي فِي شَرْحِ رِسَالَةِ عِزِّ الدِّينِ الرَّزَّجَانِي.

²⁶قَوْلُهُمْ لِإِنصُرْ نَفْسٌ مُتَكَلِّمٌ وَحَدُّهُ وَ لِإِنصُرْ نَفْسٌ مُتَكَلِّمٌ مَعَ الْغَيْرِ إِذَا مِنْ قَبِيلِ تَسْمِيَةِ الدَّالِّ بِاسْمِ الْمَدْلُولِ وَ إِذَا عَلَى تَقْدِيرِ الْمُضَافِ أَيُّ صِبْغَةٍ مُتَكَلِّمٌ وَحَدُّهُ وَ صِبْغَةٍ مُتَكَلِّمٌ مَعَ الْغَيْرِ.

27قَوْلُهُ مَثَلًا وَ قَسْ عَلَيْهِ إِلَى آخِرِهِ تَقُولُ مَثَلًا لَا يَنْصُرُهُ زَيْدٌ إِلَى لَا أَنْصُرُهُ لَا نَنْصُرُهُ فَإِذَا جَعَلْتَ هَذِهِ
الْأَفْعَالَ الْأَرْبَعَةَ عَشَرَ مَجْهُولَةً تَقُولُ فِي مَجْهُولِ الْكُلِّ لَا يَنْصُرُ بِضَمِّ الْيَاءِ وَ سُكُونِ النُّونِ وَ فَتْحِ
الصَّادِ وَ سُكُونِ الرَّاءِ تَدَبَّرْ !

